

A HISTORY OF TURKISH WOMEN HAVE LEFT THEIR MARK: KURMANCAN DATKA

Cihangir Demir*

Abstract

Throughout history many important personalities in the world lived. Prominent personalities of this period in terms of some properties were separated from other people.

Throughout history men have important work and often seems as if the fact that it is not the case. In a world dominated by men, albeit less important female figures have emerged. That figure will tell us here, living as a woman who had dominated the circuit: Kurmancan Datka. Kurmancan Datka (1811-1907) was honored with the title of Kyrgyzstan is the only woman on Datka. Trained and educated as well Kurmancan, Alimbek Datka active politics after his marriage with the Kyrgyz nation has come to a location. Alimbek Datka's after the killing has continued its struggle for independence with his sons. Throughout life, have led to the Kyrgyz people and the "Queen of the Altai" is referred to as.

Keywords

Kyrgyz, Kurmancan, Datka, Alimbek

* Mugla University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Modern Turkish Polish

TARİHE DAMGASINI VURMUŞ BİR TÜRK KADIN: KURMANCAN DATKA

Cihangir Demir*

Özet

Tarih boyunca dünya üzerinde birçok önemli şahsiyet yaşamıştır. Bu önemli şahsiyetler dönemlerinin koşulları içerisinde bazı özellikleriyle diğer insanlardan ayrılmışlardır.

Tarih boyunca önemli iş ve yerlerde genellikle erkekler bulunuyormuş gibi görünse de aslında bu durum böyle değildir. Erkeklerin egemen olduğu bir dünyada az da olsa önemli kadın şahsiyet yetişmiştir. İşte bizim de burada anlatacağımız şahsiyet, yaşadığı devre damgasını vurmuş bir kadın olan: Kurmancan Datka'dır. Kurmancan Datka (1811-1907) Kırgız tarihinde Datka unvanıyla şerefliendirilen tek kadındır. İyi bir şekilde yetişmiş ve eğitim görmüş olan Kurmancan, Alimbek Datka ile evlendikten sonra Kırgız milletinin siyasetinde etkin bir konuma gelmiştir. Eşi Alimbek Datka'nın öldürülmesinden sonra oğullarıyla birlikte bağımsızlık mücadelesine devam etmiştir. Yaşamı boyunca Kırgız halkına liderlik etmiş ve "Altay Kraliçesi" olarak anılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kırgız, Kurmancan, Datka, Alimbek

Giriş

Tarihe mâl olmuş, belirli bir alanda üstün yetenekleriyle sivrilmiş kişiler hakkında araştırma yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli husus; bu kişilerin yetiştiği ortam ve milliyetleri hakkında da bilgi sahibi olmaktır. Şüphesizdir ki bir insanın yetişmesinde ailesinin olduğu kadar yaşadığı çevrenin, toplumun ve yaşam koşullarının da büyük bir

* Muğla Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü

etkisi vardır. Bu bağlamda Kurmancan Datka'yı anlatmadan önce onun yetiştiği çağın içinde bulunduğu durum hakkında bilgi vermek gereklidir.

Kırgız milleti ilk devlet teşkilatlanmasını M.Ö III yüzyılda Ki-Ku adıyla kurmuştur. Bundan sonra Hun idaresine girerek Hun idaresindeki diğer Türk boylarıyla birlikte yaşamışlar, VI-VIII. Yüzyıllarda Göktürk Hakanlığı'na dahil olmuşlardır. Ancak bağımsızlıklarına olan düşkünlükleri Kırgızların sık sık ayaklanmalarına sebep olmuştur. Bu durumun etkisiyle Göktürk Hakanlığı, Kırgızları Uygur Devletine bağlamış fakat Kırgızlar yine rahat durmayarak Uygur Devletinin Kuzey kesimlerini işgal etmişlerdir.¹

Bu özellikleriyle Kırgızlar yıllar boyu diğer Türk boylarıyla birlikte yaşamışlardır. XVII. Yüzyıla kadar Kazaklarla birlikte huzur içinde yaşayan Kırgızlar; Moğol ve Rus saldırıları sonucunda Hokand Hanlığına dahil oldular. Başlangıçta Hokand nüfusunun büyük bir bölümü Özbek iken Kırgızların Hokand Hanlığına gelişiyle bu durum değişti ve Hokand ülkesi adeta bir Kırgız ülkesi haline geldi.²

Hokand Hanlığının Kırgızların askeri gücüyle kuvvetlenmesi, Doğu Türkistan Türklerinin Çin saldırılarına karşı Hokand'ı güvenilir bir sığınak olarak görmelerine neden oldu. Hokand Hanlığının bu denli güçlenmesi, haliyle diğer hanlıkları kışkırtmış, Buhara Hanlığıyla aralarında bir rekabet ortamı oluşturmuştur. İki hanlığın arasında oluşan bu rekabet ortamı, Rusların Türkistan coğrafyasına yayılmalarını hızlandırmıştır. Hanlıkların kendi aralarındaki bu kargaşaları fırsat bilen Ruslar, Kazalinsk Kalesini almışlar ve kendi ahailerini buraya yerleştirmişlerdir. İşte bu kargaşa ve işgal ortamında, ileride Kurmancan'ın eşi olacak olan Alimbek Datka, Kırgızların hayatına güneş gibi doğmuştur.

Kurmancan'ın Kırgızlara lider olmasında kesin bir tesiri olan Alimbek Datka, 1799 yılında, Altay bölgesinin, Casolu Köyünün eteklerindeki Kargaşa denilen yerde dünyaya gelmiştir. Hokand hanlığının hem siyasi hem de askeri lideri olan Alimbek, özellikle 1850-1876 yıllarında hanlığın güttüğü siyasette büyük bir rol oynamıştır. Alimbek sadece Kırgız Türklerinin bekasını değil bütün Türklerin bekasını hedeflemiştir. Bundandır ki, Doğu Türkistan Türklerinin hürriyeti için Hokand Hanlığının bütün askeri gücünü harekete geçirmiştir.³

¹ Nesrin KÖSE, *Kırgız Tarihinde Bir Kadın General*, Mili Folklor Derg. Yıl:14, Sayı:54

² Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. TTK, Ank.-1996

³ Nesrin Köse, *a.g.m*

Eğitime önem veren Alimbek, Oř Őhrinde bir medrese kurdurmuş ve nn duyduduğu bütün büyük limleri bu medreseye getirmiştir. Hatta bu medresenin masraflarını karşılayabilmek adına kendine ait mallarla bir vakıf oluşturmuştur.⁴ Alimbek'in bu davranışı sayesinde binlerce insan bu medresede eğitim grmştir. Alimbek'in bu takdire Őayan hareketi onun ne denli ileri görüşlü biri olduğunu göstermektedir.

Kurmancan, 1811 yılında Oř Őhrine yakın bir yer olan Madı Kışlağında, Mungus sülalesinin Bargı kabilesinden olan orta halli bir ifti; Mamıtbay'ın kızı olarak dünyaya gelmiştir. Daha 17 yaşındayken Cooş kabilesinden Kul Seyit ile evlenmiştir. Bir yıl sonra eşinden ayrılarak baba evine dönen Kurmancan, üç yıl sonra kendisi gibi eşinden ayrılmış olan Alimbek Datka ile evlenir. Kurmancan'ın Alimbek ile olan evliliğinden beş oğlu, iki kızı olmuştur.⁵

Kurmancan Alimbek ile evlendikten sonra Őeyh Hveyda-yı imyani'nin soyundan olan Őeyh Selahddin'e mürit olmuştur. Bu durum onun manevi yn kuvvetli, saygın bir insan olmasına ortam hazırlamıştır. Zaten babasının evinde daha çok küçük yaşlarda almaya başladığı eğitim ve terbiye onun kişiliğinin bu kadar kuvvetli olmasının en büyük sebebidir.⁶

Kurmancan; akıllı, düşünmeden konuşmayan, değerlerinden taviz vermeyen tavırlarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bunda babası Mamıtbay'ın etkisi yadsınamaz derecede büyüktür. Kurmancan, Alimbek ile evlenmeden önce sıradan bir kadındı. Ancak Kurmancan'ın saygın duruşu ve dikkatleri üzerine çeken güzelliği Hokand'ın güçlü ve Őöhretli komutanının gözünden kaçmamıştır. İşte, Kurmancan bu gibi durumlar içerisinde büyüdü, kişiliği Őekillendi. Kurmancan Alimbek ile olan evliliğinden dünyaya gelen çocuklarını da kendisi gibi yetiştirmeye çalıştı. Kurmancan'ın bütün bu özellikleri onun diğer kadınlardan farklı olarak yükselmesine, Alimbek ile evlenmesine ve bugün bile Altay Kanikesi (Altay Kraliçesi) olarak anılmasına sebep olmuştur.

Kurmancan, Alimbek'in aradığı tipte bir kadındı. Alimbek aldığı kararlara zamanla onu da dhil etmeye başlamış ve Kurmancan kocasının adeta akıl hocası olmuştur. Hatta kocası bazı zamanlarda yanında olmadığında, kocasının yokluğunu hissettirmemiş,

⁴ Yedikita Dergisi. *Türkistan Tarihinde Bir Kadın Kahraman; Kurmancan Datka*, Sayı:20, Nisan 2010

⁵ Nesrin Köse, *a.g.m*

⁶ Yedikita dergisi, *a.g.m*

insanların güvendiği bir lider, gerektiğinde askerlerinin başında bir komutan olmuş, çevresindeki herkesin ruhunu bağımsızlık aşkıyla doldurmuştur.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Ruslar tamamen emperyalist emellerle 1552'de Kazan'ı, 1556'da Astrahan'ı, 1716'da Omsk'u, 1830'da Akmola'yı, 1854'de Alamaata'yı, 1850-1876 yılları arasında Buhara Hanlığı'nı, 1877-1886 yılları arsında Hive Hanlığını işgal eden Ruslar aynı tarihlerde Kurmancan'ın memleketi olan Hokand'ı da işgal etmişlerdi.⁷

Bütün bu olayların içinde Hokand, Hive ve Buhara hanlıklarının birbirleriyle olan dalaşları da cabası, tabii olarak bu durum Rusların gözünden kaçmamıştır. Ruslar hanlıkların kendi aralarındaki bu dalaşmasını fırsat bilerek işgallerine daha da hızlı bir biçimde devam ettiler.

Şimdi asıl konumuz olan Kurmancan Datka'nın bu oluşumların içerisindeki tavır ve duruşları hakkında bilgi vermek istiyorum.

Ruslar, Hokand hanlığını işgal etmişlerdi. Ama bu durum Fergana havzasında tam bir egemenlik elde ettikleri manasına gelmiyordu. Hokand Hanlığı resmen ele geçirilmiş olmasına karşın yer yer direniş de devam ediyordu. Türkistan genel valisi General Von Kaufmann 2 Kasım 1876'da Fergana vadisini teftiş ettikten sonra halk arasında huzursuzluk olduğunu ve hala Han'a karşı sevgi besleyen insanların çoğunlukta olduğunu bildirdi. Bunun üzerine St. Petersburg yönetimi, Altay Vadisine kadar ilerleyerek bu durumu çözmesini Kaufmann'a bildirdi.⁸

Hokand Hanlığının işgalinden sonra, Altay Vadisi'nde; askeri sevk ve yönetim, kocası Alimbek'in yardımcısı olarak Kurmancan Datka'da idi.⁹ Kurmancan, Kırgızların dış ilişkiler ve askeri kabiliyeti yüksek olan Gülçin boyundandır. İşte Kurmancan kökeninin de verdiği yetenekle, uzun uğraşlar sonucunda Altay Bölgesini bağımsızlığına kavuşturdu. St. Petersburg yönetimi ise bu bölgenin acilen ele geçirilmesini istiyordu. Çünkü bu bölge Ruslar için adeta korkulu bir rüya haline gelmişti. Bu durum üzerine General Skobelev komutasındaki bir ordu Altay Vadisine Karşı askeri harekâta başladı. Bu sırada Kurmancan Datka'nın oğlu Abdullah Bey ordunun komutasını eline alarak savaşa başladı. Savaş

⁷ Yedikita dergisi, *a.g.m*

⁸ Yedikita Dergisi, *a.g.m*

⁹ Gülnisa Aynakulova, *XIX. Asır Kırgız Tarihine Damgasını Vurmuş Bir Kadın Lider: Kurmancan Datka (1811-1907)*, Uluslararası Kadın Kongresi, İzmir 2009

Kırgızların lehine sürerken kendisi de bir Kırgız olan İman Kulu tarafından, Kurmancan ve oğlu Abdullah'ın tasarladığı savaş planı Ruslara aktarıldı.

Kurmancan ve oğlu Abdullah Bey, bu olaya paralel olarak Prens Vittenştayn birliklerine bağlı Binbaşı Yanov'un askerleri tarafından esir alındı ve General Skobelev'in karargâhına getirildi. General Skobelev, Kurmancan Datka'yı esir alınmış bir insan olarak değil adeta bir misafirmiş gibi hususi bir biçimde karşıladı. Bu davranış Ruslardan, özellikle de General Skobelev'den beklenecek bir davranış değildi. Çünkü Skobelev Türkistan içerisinde birçok insanı acımadan katletmiş bir insandır.

Kurmancan, General Skobelev'in karargâhına geldiğinde; Skobelev'in yanındaki diğer komutanlara aldırış etmeyen, dik duruşu ve sakin tavırlarıyla dikkatleri celbetmiştir. General Skobelev, Kurmancan'dan direnişleri durdurmasını istiyordu. Bunun üzerine Kurmancan, iç işlerinde serbest olmak şartıyla çarpışmaları durdurabileceğini söyledi. Skobelev bu şartı kabul etti.

Kurmancan Datka ile General Skobelev'in bu karşılaşma anını meşhur Kırgız yazar, Töölögön Kasımbekov şöyle tasvir ediyor.

“Kurmancan Datka tercümana:

- Tercüman Bey söyleyin Sayın Generale, dedi alçak sesle,
- Hangi durumda olursak olalım, biz ülke sahibi, ev sahibiyiz. Anlatınız. Biz sizi kendi evimizde karşılamak istiyoruz. Çok uzak değil. İşte şu Madı Köyünde. O yerde, kendi başköşemizde, rahat konuşarak geriye kalan sözümüzü tamamlayalım.

Burada Kurmancan Datka, hem Kırgız Türk'ünün örf ve adetlerini ortaya koymakta, hem de kıvrak bir zekâ ile yapılacak anlaşmayı kendi mekânında, kendi istediği gibi yönlendirmek istemektedir. Kararlaştırıldığı gibi anlaşma, Kurmancan'ın kendi mekânında yapılacaktır. Bunun için Kurmancan Datka bütün imkânlarını zorlayarak, Kırgız Türk'ünün misafir ağırlamadaki hassasiyetini ortaya koyarak olağanüstü bir hazırlık yapmıştı. Rus General bu hazırlığa hayran oldu.”¹⁰

Kurmancan'ın bu davranışı biraz teslimiyetçi bir davranış gibi görünse de bu durum Kurmancan için bir başarıdır. Çünkü bu durum kabullenildiği zaman halk bitab bir vaziyet içindeydi. Kurmancan'ın bu başarısı halkın bir nebze dahi olsa rahat bir nefes almasını

¹⁰ Selahaddin KOÇ, *Kırgız Yazar Töölögön Kasımbekov'un Romanlarında Halk Kültürü Yansımaları*, Hacı Bektaş Veli, Dergisi. Sayı:21. 2002

sağlamıştır. Kurmancan bu karşılıklı anlaşma sayesinde Altay üzerinden Pamir'e kadar uzanan sahanın bağımsızlığını ve geleceğini garanti altına aldı ve ölümüne kadar bu sahayı idare etti.

Kurmancan'ın General Skobelev ile imzaladığı anlaşma şu maddelerden oluşmaktadır;

- Eski hanlığın karargâhının yine önceki şekline uygun düzenlenmesi, iki taraf için de uygun olmaz.
- Yedi şehirli Hokand ülkeleri ile Rus İmparatorluğu'nun istiklali altında iki tarafın birleştiği kabul edilmiştir.
- Yerli halkın hayat tarzına, sahip olduğu dinine Rus idaresi tarafından hiçbir şekilde bir baskı uygulanmayacaktır.
- İsyan olursa bütün halk değil sadece isyan edenler cezalandırılacaktır. Ele geçen ya da bizzat kendi gelerek suçunu itiraf edenler, azad edilecek; sürgün edilen ancak kaçan halka tekrar kendi ülkelerine dönmelerine sakın bir hayat sürmeleri şartıyla izin verilecektir.
- Rusya'nın kendi idaresi altındaki başka halk topluluklarının hepsi de bu yedi şehirli ülke için endişe duymaktadır¹¹

İşte Kurmancan bu anlaşma sayesinde 1907 yılında vefat edinceye kadar tam otuz yıl Kırgız halkının başında bulundu, onların huzur içerisinde yaşamasını sağladı. Kurmancan'ın vefatından sonra bölge küçük bölümlere ayrıldı ve Kurmancan'ın soyundan gelenlere yönetim izni verilmedi.

Kurmancan Datka'nın hayatı hakkında bugün ülkemizde pek bir şey yazılmamasına karşın Kırgız araştırmacı ve yazarların onun hakkındaki görüş ve düşünceleri ülkemiz araştırmacılarına yardımcı olacaktır.

Kurmancan Datka'nın torunu olan Prof. Tursunay Ömürzakova'nın doktora tezi olarak hazırladığı ve sonrasında yayınladığı *Kurmancan Datka* adlı eser, araştırmacıların vazgeçilmez başvuru kaynağıdır ancak bu eser henüz Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır. Ülkemizde Nesrin Köse ve Gülnisa Aynakulova Kurmancan Datka hakkında araştırmalar yapmışlardır.

¹¹ Nesrin Köse, *a.g.m*

Kurmancan Datka birçok hikâye, roman, şiir, şarkı gibi edebiyat ürünlerine konu olmuştur. Gulbadam Matiyeva ve Abduraşid Urbayev'in yazdıkları kısa destanlar bunlar içerisinde en önemlileridir. Ayrıca Kırgız roman ustası Töölögön Kasımbekov'un romanlarında da Kurmancan Datka'ya yer verilmiştir.¹² Şimdi bunlara birkaç örnek vermek istiyoruz;

TARİHTEKİ YILDIZ SÖNMEMİŞ DURUYOR

Zaman uçup gidiyor tulpar at gibi

Devirler değişiyor durmaksızın

Ata yurdun tarihinin acısı

Sanki Kurmancan 'ın hayatı gibi

Namussuzluğu temizliğe her gördürmeyip

Kötülüğü iyiliğe kollatmayıp

Pek çok sıkıntıdan narinleri savunup

Kavgadan bitip tükenmiş halkı

Çatallaşan nice meseleleri

Halkının yarını için halledip de gelmiş

Ana gibi kanatları altına almış bunca halkı

Sırtlayıp, nice problemleri çözmüş de gelmiş

İnsanlığın en yüce, asil sıfatları

Ayrıca söyleniyor her tarafta yaptıkları

Örnek olmuş halka adanmış hayatını

Duruyor sönmeyen yıldız tarihteki

Gulbadam Matiyeva¹³

KURMANCAN DATKA'NIN VASIYETİ

Dostlarım, halkım- milletim, evlatlarım

Yakın gibi, dönülmez yola gideceklerim

Yaşlınla- gencinle meşgul ol, kulak ver

İşte bunlar, vasiyet edip söyleyeceklerim

Ezelden Kırgız olarak yaratılmış

Ala-Too'nun arasına dağılmış

Adigine'nin, Tagayım'ın çocukları

Aklı ile gayretine güvenmiş

¹² Saadettin KOÇ, *a. g. m*

¹³ Nesrin KÖSE, *a. g. m*

*Kızılları kırmak için gazalarda çekilmeden
Yıksak da bir düşmana yenilmeden
Er Manas'ın tuğunu yüksek tuttuk
Yiğitlikle eğerimiz eğilmeden*

*Savaş ile geçti nice zamanlar
Uykusunu böldü halkın katliamlar
Yeter! Artık kan dökme dursun
Nesli çoğalıp büyüsün gelişsin Kırgızlar*

*Eskisi gibi sağ ile sol birleşip
Şura kursun karşı karşıya oturup
Tartışsın ata yurdun kaderini
Ne zaman ki tehlike tepesinde durup*

*Sağ ile sol, fikirde birleşmezsek
Hakarete uğramaz mı Kalpak ile Eleçek
Üstümüzden kara bulut gider mi?
Halkımızı bekliyor nasıl bir gelecek*

*Uyanık olun zaman başka şart başka
Arkamız yok atın başını çek başka
Akıl edip birazcık kımıldamazsak
Ansızın takılıp kalmayalım sert taşta*

*Hürriyete gider şimdi tek bir yol
Lazım bize Hokand ile birleşmek
Kılıç değil, komuz vurarak boyun eğdirip
En büyük ihtiyaç rus ile dost olmak*

*Dostlarım, halkım- milletim, evlatlarım
Yakın gibi, dönülmez yola gideceklerim
Yaşlınla- gencinle meşgul ol, kulak ver
İşte bunlar, hepinize söyleyeceklerim*

*Göremezsem dünyayı, gökyüzünü, yıldızı
İçemezsem ot kokan (o güzelim) kımızı
Hepsini getirip, çağırın sağ'ı, sol'u
Ölümüm bile birleştirsın Kırgız'ı*

Abduraşit Urbayov¹⁴

¹⁴ Nesrin Köse, *a.g.m*

SONUÇ

Kurmancan Datka yaşadığı devre damgasını vurmuş, halkı için elinden geleni ardına koymamış bir insandır. Kurmancan'ın Ruslarla yaptığı anlaşma şuan bize hatalı bir anlaşma, bir teslimiyet anlaşması gibiymiş gibi görünse de; yapılan anlaşma o zaman için alınabilecek en iyi sonuçtu. Halkın bitkin bir vaziyette olduğu zamanda, Kurmancan'ın bu anlaşmayı yapması halkın az da olsa rahat bir nefes almasını sağlamıştır. Kurmancan imzaladığı anlaşmayla ülkesini tam 30 yıl boyunca tam bağımsız bir biçimde olmasa dahi iç işlerinde bağımsız bir biçimde yönetmiştir. Bu ise o dönemin şartlarında çoğu erkeğin yapamayacağı bir iştir. Kırgız halkı hala Kurmancan'ı unutmamıştır; bugün dahi onu Altay Kanikesi olarak anarlar, onun hakkındaki hikâyeler kulaktan kulağa dolaşır. Kırgız hükümeti Kurmancan'ı unutmamış, ülkedeki parklara heykellerini diktirmiş, paralarının üzerine resmini bastırmıştır. Kurmancan'ın hayatı bizler için çekilmez çilelerle doludur. Fakat Kurmancan hiçbir zorluktan yılmamış, aksine zorlukların üzerine üzerine gitmiştir.

Ülkemiz araştırmacıları Kurmancan ve onun yaptıkları hakkında araştırmalar yapmışlardır fakat bu yapılanlar yeterli değildir. Biz genç nesillere düşen bu mukaddes insanları ve onların yaptıklarını unutmayarak kendimize örnek olarak almaktır.

KAYNAKÇA

- AYNAKULOVA, Gülnisa, *XIX. Asır Kırgız Tarihine Damgasını Vurmuş Bir Kadın Lider: Kurmancan Datka*, Uluslararası Multidisiplinler Kadın Kongresi, İzmir, 2009
- CAKAKOVA, Cazgül, *Töölögön Kasımbekov'un Singan Kılıç Romanında Kelime Dünyası*, Yüksek Lisans Tezi, ?..
- KILIÇ, Filiz, *Kırgız Türkçesinde Algısal Delile Dayalılık*. Mtad, C.2 S.1 2005
- KÖSE, Nesrin, *Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka*, Milli Folklor Dergisi, Yıl: 14 Sayı:54 Ank.2002
- KOÇ, Selahattin, *Kırgız Yazar Töölogon Kasımbekov'un Romanlarında Halk Kültürü Yansımaları*, Hacı Bektaş Veli, Dergisi. Sayı:21. 2002
- SARAY, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, TTK, Ank. 1996
- Yedikıta Dergisi, *Türkistan Tarihinde Bir Kadın Kahraman Kurmancan Datka*, sayı: 20 Nisan 2010